

פרשות נצבים - וילך: האם יש עניין לחפש את השבטים האבודים

פתיחה

בפרשת השבוע מבשרת התורה כי המצווה הזאת לא רחוקה, ולא מעבר לים, אלא קרובה מאוד - "בפיך ובלבך לעשותו". נחלקו הראשונים לאיזו מצווה מתכוונת התורה. דעת הרמב"ן (ל, יא), שכוונת התורה למצוות התשובה, ויש לקיימה באמצעות הלב (החרטה) והפה (הוידוי), והיא אינה רחוקה וקשה וכפי שרבים טועים וחושבים, ובלשונו:

"המצווה הזאת" - על התשובה הנזכרת, ונאמרה בלשון הבינוני לרמז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן. וזה טעם בפיך ובלבך לעשותו - שיתוודו את עוונם ואת אבותיהם בפיהם, וישבו בליבם אל ה', ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות כאשר הזכיר אתה ובניך בכל לבבך."

רש"י (שם) חלוק וכתב, שאין הכוונה למצווה ספציפית כפי שטען הרמב"ן, אלא לכללות התורה אותה יש לקיים, והיא איננה רחוקה. לשיטתו כאשר התורה כותבת שהדבר נמצא בפה ובלב, כוונתה לומר שחלק מהמצוות מקיימים בלב (כמו מצוות אהבת ה' ויראתו), וחלק מקיימים באמצעות הפה (כמו לימוד תורה ותפילה).

בפסוק נוסף בפרשה כתוב, שבמקרה בו עם ישראל לא יקיימו את המצוות, יענשם ה' ויגלם אל ארץ אחרת. כפי שנראה בהמשך, ככל הנראה במהלך הגלות נעלמו כעשרה שבטים מעם ישראל, ובעקבות הפסוק בפרשתנו נחלקו התנאים האם הם עתידים לחזור, מחלוקת זו במהלך הדורות השפיעה על השאלה האם לקבל קהילות שייתכן שהתנתקו מעם ישראל ונמצאו מחדש.

רקע היסטורי

האם נעלמו עשרת השבטים? כדי לענות על שאלה זו, יש לפתוח ברקע היסטורי קצר. כפי שמסופר בספר מלכים (א, יא) בעקבות מעשי שלמה, ממלכתו התפלגה לשתיים: ממלכת יהודה, המורכבת משבטי יהודה ובנימין (וחלק מהלויים). וממלכת ישראל, המורכבת משאר השבטים. במהלך הזמן בעקבות חטאיהם של עם ישראל גלו שתי הממלכות, אך בזמנים ובמקומות שונים:

ממלכת ישראל גלתה בשנת 722 לפני ספירת הנוצרים, על ידי ממלכת אשור ובאמצעות שלמנאסר החמישי. בספר מלכים ב' (יז, ו) כותב התנ"ך שהגולים הועברו לאשור, והתיישבו בערים חלח, חבור, נהר גוזן וערי מדי. **ממלכת יהודה** לעומת זאת, גלתה לבבל כמאתיים שנה מאוחר יותר (586 לפני הספירה) על ידי ממלכת בבל באמצעות נבוצאדנר, בגלות הנקראת 'גלות בית ראשון'.

בנוסף להבדלי הזמן והמקומות של שתי הגלויות, קיים הבדל נוסף משמעותי. בעוד שבעקבות הכרזת כורש (בשנת 538) יכלו יהודי ממלכת יהודה שגרר בבבל לחזור לביתם ולבנות את בית המקדש השני וכפי שמסופר בספר עזרא (י, ט), הרי שיהודי ממלכת ישראל אשר היוו את רוב העם בפשטות לא חזרו לארץ, וככל הנראה התערבבו ונעלמו במדינות אליהן גלו.

סתירה בפסוקים

אמנם, בעוד שמהפסוק בספר עזרא עולה שעשרת השבטים לא חזרו עם שבטי יהודה ובנימין, מפסוק אחר בעזרא (פרק ב') המספר על חזרת ממלכת יהודה לארץ משמע אחרת. בפסוק ב' כתוב, שביחד עם המשפחות שעלו עם זרובבל עלו גם 'מספר אנשי עם ישראל'. כמו כן בדברי הימים (א, ט), כתוב בפירוש שחזרו גם בני מנשה ואפרים! נחלקו הראשונים ביישוב הסתירה:

א. **התוספות** (גיטין לו ע"א ד"ה בזמן) סברו, שחלק ניכר מעשרת השבטים עלו בעליית עזרא כדי לבנות את בית המקדש השני, וכפי שמופיע בספר עזרא ודברי הימים. ראייה לדבר הביאו מדברי הגמרא בכריתות (יא ע"א) הכותבת, שבימי בית שני התחייבו על בעילת שפחה חרופה, ואיסור זה קיים רק כאשר רוב עם ישראל נמצא בארצו (שאז נוהגים דיני עבד עברי).

את דברי הגמרא בערכין (לב ע"ב), ממנה משמע ששנת יובל לא נהגה כי רוב עם ישראל לא בארצו תירצו, שזאת רק המחשבה הראשונית של הסוגיה ('ההוא אמינא'), אבל בסופה הגמרא הגיעה למסקנה שירמיהו אכן החזיר את עשרת השבטים ויאשיהו מלך עליהם, לכן רוב עם ישראל היה בארצו, והיובל נהג מדאורייתא, ובלשונו:

"והא דאמר בסוף ערכין (דף לב ע"ב) מנו יובלות לקדש שמיטין, דמשמע דיוכל לא נהג, היינו למאי דסלקא דעתך התם מעיקרא, דלא חזרו עשרת השבטים שגלו ולא היו בגלות בבל אלא ב' שבטים, וכשעלו בבית שני לא היו כל יושביה עליה. אבל במסקנא, דאמרינן דירמיהו החזירן ויאשיהו מלך עליהן, נמצאו דהיו שם מי"ב שבטים."

ב. **הרמב"ן** (שם) חלק על התוספות, וסבר שעשרת השבטים לא עלו בימי עזרא ביחד עם יהודה ובנימין, וכפי שמשמע מפסוקים רבים בספר מלכים (וממילא היובל לא נהג מדאורייתא). את הפסוקים בהם מופיע שעלו אנשים מעשרת השבטים תירץ, שעוד לפני חורבן ממלכת ישראל חלק מאנשיה עברו לממלכת יהודה ולכן דנו בהם, אבל רוב מוחלט של אנשיהם לא עלו.

מעבר לכך שמשלשון הפסוקים משמע כמותו, הקשה הרמב"ן מהפסוקים בהם עולה כי העולים חזרה ארצה התיישבו בחלק קטן מאוד של הארץ (הנקרא 'כיבוש עולי בבבל'), ואם כדברי התוספות שיחד עם שבטי יהודה ובנימין עלו רבים מעשרת השבטים, תמוה, מדוע הצטמצמו בשטח כזה?! מתאים היה שכל שבט היה חוזר לנחלתו וכפי שהיה בכיבוש עולי מצרים, שהיה נרחב הרבה יותר.

עתידיים לחזור

מכל מקום, בין לפי הרמב"ן ובין לפי התוספות, מוסכם שחלק מעשרת השבטים לא חזר לארץ ונשאר בגלות. נחלקו התנאים במשנה בסנהדרין (ק' ע"ב) האם אותם שבטים עתידיים לחזור, כאשר השלכה למחלוקת זו היא, האם יש עניין בזמן הזה לחפש אחר השבטים האבודים כדי להחזירם לעם ישראל, וכן מה הדין כאשר מוצאים שבטים בעלי סממנים יהודיים:

א. רבי עקיבא סבר שאותם שבטים אינם עתידיים לחזור, ולראיה הביא את הפסוק מפרשתנו 'וישלכם אל ארץ אחרת כהיום הזה' - מה היום הזה הולך ואינו חוזר, אף אותם שבטים הלכו ואינם יחזרו. ב. רבי אליעזר חלק וסבר שיחזרו ואת הפסוק פירש - מה היום הזה מאפיל בחשיכה אך לבסוף מאיר, כך השבטים שגלו והיו בחשיכה לבסוף יאירו ויחזרו מהגלות.

למרות שמפשט דברי רבי עקיבא משמע שעשרת השבטים לא יחזרו לעולם, רוב המפרשים בעקבות הפסוקים בספר יחזקאל מהם משמע שכל השבטים יחזרו הסבירו שכוונתו רק לאותו הדור, שבגלל שדיברו לשון הרע על ארץ ישראל לא יחזרו ואין להם חלק לעולם הבא, אבל בניהם ובני בניהם שלא חטאו - יחזרו לעתיד לבוא, ובלשון הר"ן (ד"ה עשרת):

"עשרת השבטים אין עתידין לחזור. נראה ודאי שעל אותו הדור הרע בלבד אמרו שאין עתידין לחזור, לפי שסרו מאחרי ה' וספרו בגנותה של ארץ ישראל. אבל לענין זרעם, ודאי אם מעט ואם הרבה ישובו לימות המשיח ויעבדו את ה', והם נדחי ישראל אשר יאסוף אותם ה' יתברך, ואף בספר יחזקאל מזכיר כל השבטים ומחלק להם את הארץ."

בעקבות דעתו של רבי אליעזר שלעתיד לבוא עשרת השבטים יחזרו, וכן המפרשים שכך דעתו של רבי עקיבא, במהלך הדורות התעוררה אצל יהודים ושאינם צפוייה להתגלות עשרת השבטים, דבר שמהווה מעין רמז לכך שהגאולה מתקרבת. כמו כן, נפוצו סיפורים רבים על שבטים הקיימים בהרים רחוקים, כאשר המפורסם שבהם הוא הסיפור על אלדד הדני¹.

אלדד הדני

אלדד הדני היה סוחר במאה התשיעית, כאשר מתוקף עיסוקו עבר ממקום למקום. באחד ממסעותיו, מחמת סערה בים ואדם שהציל אותו מידי קניבלים הגיע לאירופה. במהלך נדודיו שם סיפר בכל מקום אליו הגיע, שהוא שייך לשבט דן הנמצא בערי כוש ביחד עם השבטים נפתלי, גד ואשר. שם ארצם 'ארץ החבילה', עליה כותבת התורה בפרשת בראשית ששם הזהב.

כמו כן, כפי שמתואר באגרת ששלחו **לרב צמח גאון** (אוצר המדרשים) במטרה לברר כיצד להתייחס לאלדד הדני, מובא שבידו ובד שבטו אין גמרא וכדומה, שהרי הם התנתקו מעם ישראל בזמן בית המקדש הראשון והגמרא נכתבה אחרי חורבן בית שני - וכל ההלכות שבידיהם נמסרו איש מפי איש עד יהושע בן נון, ומשום כך גם נוהגים במקומם ארבע מיתות בית דין, ובלשון האגרת:

"נודיע לאדונינו כי נתארח בינינו אדם ושמו אלדד הדני משבט דן, וסיפר לנו כי ארבעה שבטים הם במקום אחד, דן ונפתלי גד ואשר. ויש להם שופט עבדון שמו, ודין בארבע מיתות בית דין יש להם המקרא כולו, ואין קורין מגילה ממעשה אסתר, כי לא היו באותו הנס, וכל תלמוד שלהם אין שם שום חכם אלא אמר יהושע מפי משה מפי הגבורה."

ההתייחסות לפסקיו

למעשה ביחס לסיפורי אלדד הדני ולהלכות שהביא עימו נחלקו הפרשנים:

א. בספר הפרדס השייך ל**רש"י ותלמידיו** (ס' תמח) נראה שסומכים על דבריו, ומביאים בשמו שהטעם לאיסור לשהות בעת שחיטת הבהמה היא, שמעשה זה גורם לדם להיבלע באיברים, דם שעל פי חז"ל מותר באכילה (ובניגוד לדם שפרש מהאיברים), אך לפי אלדד הדני אסור. כמו כן **במרדכי** מובא בשמו שאין לנשים לשחוט, אם כי למעשה המרדכי סבר שזו חומרא שאין לנהוג כמותה.

ב. **האבן עזרא** (שמות ב, כב) חלק על הפוסקים הנ"ל, וכתב שאין לסמוך על שום ספר שלא כתבוהו הנביאים או החכמים, ובפרט כאשר יש בו דברים המכחישים את הדעות המקובלות. כך מופיע גם באגרת **לרב צמח גאון** שצוין לעיל, שעל אף שכתב שיתכן שאלדד אינו משקר בסיפוריו ואכן השבטים קיימים, אולי בגלל טורח הדרך טעה בהלכות שהביא ולכן אין לסמוך עליהן.

ג. בין **החוקרים** הדעה המקובלת היא, שאלדד הדני היה רמאי שבדה סיפור מליבו. לטענתם כוונתו הייתה להפיץ את תורת הקראים, הכופרת בסמכותם של חכמי ישראל לחדש הלכות לאחר מתן תורה, תוך כדי הכנסת בלבול ומבוכה בקהילות ביחס לגמרא. משום כך גם החמיר להוציא את כל הדם במהלך השחיטה, ובניגוד לדעת הרבנים המתירים את הדם שנבלע באיברים.

השלכות הלכתיות

בכל אופן, גם אם אלדד הדני שיקר, אין מחלוקת שעשרת השבטים קיימים באיזשהו מקום, דבר שגרם למספר השלכות הלכתיות: א. **הרדב"ז** (ז, ה) פסק לאדם שקנה עבד מאזור ארץ כוש שם לטענתו קיים שבט דן, שעליו לשחררו, כיוון שכל הנראה מדובר ביהודי, ויהודי יכול למכור את עצמו לעבד רק בתנאים מאוד מסויימים. בעקבות דבריו פסק **הרב עובדיה** (יביע אומר אבן העזר ח, יא), שעולי אתיופיה הגרים אותו האזור יהודים גמורים, ניתן להעלותם לארץ במסגרת חוק השבות, ואין הם צריכים גיור כלל.

עוד הוסיף הרב עובדיה וכתב, שלמרות שהיה מקום לומר שהם ממזרים, שהרי מדובר ביהודים שלא קידשו וגירשו כפי שמבקשים התורה וחז"ל, למעשה אין הדבר כך, מכיוון שאם קידושיהם אינם קידושין - אין לחשוש לדיני ממזרות שקיימים רק באנשים נשואים. כמו כן אין לחשוש שנשאו את קרובותיהם, דבר שאינו מצוי גם אצל הגויים, ובלשון **הילקוט יוסף** (אבה"ע עניינים כללים):

"בענין עולי אתיופיה הפלשים, דעת הרדב"ז ומהריק"ש שהפלשים יהודים הם לכל דבר, ולכן מי יבא אחר שני המלכים האדירים האלה להרהר שמץ פיסול אחר היהודים הפלשים, ולא יירא לנפשו מלהיות נכוח בגחלתם, שכל דבריהם כגחלי אש. והעיקר שהיהודים הפלשים הם יהודים גמורים לכל דבר, וגם כשרים לבוא בקהל ה'."

ב. **הרב ולנדברג** (ציץ אליעזר יב, יו), **הרב הרצוג והרב פיינשטיין** (יביע אומר שם) חלקו על הרב עובדיה, וסברו שעולי אתיופיה צריכים לפחות גיור מספק. בטעם הדבר נימקו, שאמנם הרדב"ז כתב שאותם אנשים הם יהודים, אבל למעשה אין הדבר פשוט כלל ועיקר, וחוקרים רבים טוענים שאותם אנשים אינם משבט דן, ולכן אינם יהודים.

כמו כן הוסיפו, שגם אם אכן במקור היו שם יהודים, הרי שבמהלך הדורות וודאי התערבו בשבטים מוסלמים ונוצרים הנמצאים בסביבה, כך שסיכוי סביר שמדובר בגויים לכל דבר ועניין, והרוצה להעלותם חייב לגיירם ובניגוד לטענת הרב עובדיה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

¹ כדי להמחיש את רוחב התופעה של חיפוש השבטים וההשערות סביבם: **מקלאוד**, שהיה מסינור סקוטי שהגיע ליפן לפני כמאה חמישים שנה, סבר שהיפנים הם השבטים האבודים, וכך רצה להוכיח ממספר ראיות. **סר ויליאם ג'ונס** לעומת זאת סבר ששבטים באפגניסטן הם השבטים האבודים, ואילו הבישוף **ברתולמיאו דה לס קאסאס** טען שהאינדיאנים שהתגלו באמריקה הם הם השבטים האבודים.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com